
PROZAIST KAJETAN KOVIČ

Pričujoči prispevek želi opozoriti, da smo Kajetana Koviča preveč in prepogosto navajeni opazovati »le« kot izjemnega pesnika, ki daje klasično ubrano lepoto, barvo in ton sodobnejši slovenski poeziji. Pri tem pa žal prepogosto pozabljamo na njegova zelo zanimiva prozna dela, ki sodijo zagotovo med vrhunce v pripovedni prozi ob koncu dvajsetega stoletja.

Kajetan Kovič (1931), priljubljeni pesnik, tenkočutni prevajalec in zanimivi prozaist, je bil rojen v Mariboru, a je po študiju ostal v Ljubljani, kjer je delal kot novinar in do upokojitve kot urednik pri Državni založbi Slovenije. Kot eden najvidnejših slovenskih pesnikov iz obdobja po drugi svetovni vojni je že v svojih pesmih nakazal izrazit smisel za žlahtni humor, pa tudi za epskost, kakršna je prišla do izraza v njegovi spremljevalni in nekoliko kasnejši prozi. Le-tej se, kakor je pripovedoval sam, ni utegnil posvečati v tolikšni meri kot poeziji, saj ga je vsakdanje uredniško delo s tujimi besedili preveč zaposlovalo in ga tako rekoč jemalo lastnim. Kljub poklicni razpetosti pa je ustvaril upoštevanja vreden prozni opus. Že leta 1965 je izšel njegov roman *Ne bog ne žival*, ki se spogleduje z modernizmom in katerega odmeve najdemo tudi onstran slovenske državne meje v literarnem delu Florjana Lipuša, pet let pozneje (1970) pa je izšel njegov drugi roman iz tedanjega sodobnega slovenskega življenja *Tekma ali kako je arhitekt Nikolaj preživel konec tedna*.

Kot pravi mojstrski prozaist pa se Kovič slovenski javnosti predstavi šele po letu 1980. Spoznamo ga najprej v novelah *Iskanje Katarine* (1987), ki upovedujejo odnose med moškim in žensko in v katerih nastopajo moški kot omahljivci, ženske pa kot sicer močno izrisane, a izmikajoče se sanje. Naslov napoveduje ljubezensko zgodbo in videti je, da se Kovič z *Iskanjem Katarine* pridružuje nenapisani težnji, ki je prevečevala slovensko prozo osemdesetih let, namreč želji, da bi nastala fatalna in berljiva ljubezenska zgodba. Uresničevanje te želje in približevanje njenemu žanrskemu svetu opazamo tudi pri drugih vidnih prozaistih tega obdobja, denimo pri Marjeti Novak Kajzer ali Janiju Virku. Kovičevih pet novel iz omenjene zbirke je postavljenih v svet sodobnih intelektualcev, v mesto, ki tvori njihovo osnovno stičišče. Pri tem je časovna sodobnost zarisana skozi njihovo akcijo, odstirajo pa jo tudi spretni dialogi. Osrednjo temo teh novel tvori iskanje ženske kot iskanje vseizpolnjujoče ljubezni. To se spreminja v iskanje lastnega jaza in nakazuje dozorevanje osrednjega protagonista

v odraslega moškega. Konec zgodbe ostaja odprt, tako da bralec ne izve, ali je prvoosebni iskalec svoj ženski ideal tudi zares našel. Katarina se zdi le želja, pojavlja se kot ljubezen, za katero blodi in jo strastno išče, a se mu venomer izmika. Vse človekovo življenje pa ostaja iskanje – in pot sama postaja cilj, kakor je že v šestdesetih letih v »igrah in igrinah« s koromandijsko tematiko zapisal Dominik Smole.

Enega najizrazitejših romanov, ki so izšli prav v obdobju na prelomu stoletja, predstavlja Kovičev roman *Pot v Trento* (1994). Roman s podnaslovom *Prizori iz navadnega življenja Franca M.* spominja na elemente razvojnega romana, v njem pa se avtor že na začetku zavaruje z opombo, da so vse osebe v romanu »z avtorjem vred« le plod njegove, ustvarjalčeve domišljije. Razvejana fabula pripoveduje namreč o razgibanem življenju pisateljevega sorodnika Franca, odvija pa se od konca devetnajstega in tja do šestdesetih let dvajsetega stoletja. Oblikovana je z vidno naklonjenostjo žanru družinske sage, kakršno je z vso pozornostjo v obdobju po drugi svetovni vojni pisala na primer Mira Mihelič, v osemdesetih letih pa so jo z uspešnimi, postmodernistično zaznamovanimi prijemi oživiljali še nekateri drugi vidni slovenski pisatelji in pisateljice, npr. Katarina Marinčič in Andrej Hieng. Kajetan Kovič je snov, ki se mu je z zanimivim življenjem strica Franca kar sama ponujala v obdelavo, oblikoval še izrazito humorno in satirično. Z oznako, da gre za popisovanje nekega »navadnega življenja«, je opozoril na dejstvo, da bo šlo v njegovem romanu za literarno oblikovanje izsekov iz življenja nekega povsem nezgodovinskega, vsakdanjega in neizjemnega človeka, čigar življenjska zgodba je tvorila zgodovino z enako zanimivo barvitostjo kot t. i. veliki zgodovinski dogodki.

Obširno pripovedno delo je razdeljeno na pet večjih poglavij, pri čemer pisatelj že v uvodu vanje ne izključuje tudi lastne prisotnosti, ki se kaže kot prisotnost oblikovalca besedila, kot razmišljanje pišočega, ki dela nekakšno inventuro s samim seboj in pojasnjuje lastno odločitev za pisanje romana. Njegova realistična prvoosebna pripoved se pričinja v dolini reke Adiže, ko se vrača z nekega pisateljskega srečanja v Švici. V njem se nenadoma porodi želja, da bi napisal družinsko zgodbo: »Moji družinski cesarji niso imeli prostranih cesarstev, ampak le majhne okoliše, v katerih so živeli svoja navadna, vendar enako edina življenja.« Obenem napoveduje tudi svoj pisateljski postopek, namreč da bo njegova pripoved tekla kot listanje po družinskem albumu ali kot brskanje po zaprašenem arhivu, to početje pa ne bo suhoparno nizanje življenjskih zgodb, temveč literarno oblikovanje na osnovi različnih zabavnosti in žgečkljivih podrobnosti »iz življenja stricev«. Vsaj asociativno nakazuje tak postopek na podobno besedilo, namreč na roman Miška Kranjca *Strici so mi povedali* (1972). Kovič pa v uvodu k svojemu romanu omenja tudi enega svojih pisateljskih vzorov, namreč švicarskega pisatelja Maxa Frischa, ki da je zanj »arhitekt«, upornik in odličen stilist, kritičen do švicarske družbe, obenem pa pripovedovalec, ki se ne sramuje pisati o sebi. Ne pozabi pa niti na pripovedni vpliv strica Franca samega, saj ga omenja kot izjemno dobrega pripovedovalca zgodb in anekdot, očitno z velikim smislom za humor, ki si je svojega sorodnika, pisatelja Koviča, kar sam izbral za prihodnjega kronista z besedami: »On bo meni napisal knjigo! Moja rit bo že prhka na Cvekovem bregu, ko boste čitali, kakšen človek je bil Franček M.!«

Pisatelj Kovič, ki tudi sam navaja, da pozna obilico družinskih zgodb, vrednih literarne pripovedi, tako sledi svoji in stričevi želji. Zgodbe se odloči zapisati kot anek-

dote, za katere je značilno, da imajo resnično jedro, h kateremu se navadno lepijo še drobne izmišljije:

Med odločanjem za zgodbo in proti njej sem se zmeraj bolj nagibal k mejni poti med resničnostjo in domišljijo, kakršno sem poznal iz ustnega slovstva svojih stricev, ki so brez teorije vedeli, da mora v anekdoti tičati resnično jedro, da pa neizogibno potrebuje tudi okrasje v obliki podaljškov, krajšav ali prenaredb.

Kovič, ki je roman *Pot v Trento* oblikoval tudi kot moderniziran in ironiziran žanr družinskega romana, je svoje delo podobno kot Katarina Marinčič v *Terezi* (1989) začel z več prologi, kar opozarja tudi na njegov parodičen odnos do že znane, preizkušene literarne oblike. Tako v svojem prvem poglavju – z naslovom *Zaupno poročilo* – osrednje romaneskne zgodbe še ne začne, temveč umesti vanjo pripoved znotraj pripovedi, značilno postmodernistično »škaflo v škafli«, ki v obliki zaupnega poročila bivšega sodnega tolmača za ogrski in hrvaški jezik raziskuje Frančevo grešno življenje ter mu z Dunaja, kjer je osumljen kraje obutve v veleblagovnici, sledi v Radgono. Začetni opis njegovega življenja in številnih ljubezenskih prigod, zaradi katerih si je Franc na Dunaju prislužil jezo zakonskih mož in družinskih očetov skupaj z zgornjim vzdevkom »hudokurčni komi« in po nemško »Schlafzimmerheld«, bralcu razkriva policijska poizvedba. Ta sledi zloglasnemu »babjemu troštarju« na Slovensko in navaja zabavne podrobnosti iz Frančevega naporega ljubezenskega urnika: »V nekem župnišču naj bi v temi zamenjal vrata in namesto k mladi kuharici zašel k njeni teti.« Kovič kot pripovedovalec tako v sodobno slovensko prozo vnese lik rabelaisovsko bohotnega, radoživega spolnega uživača, čigar peripetije pripoveduje realistično in mojstrsko humorno. Pri tem kot pripovedovalec povsem nemoralistično komentira dogajanje ter ironizira tudi lastno vlogo in pisateljski postopek. S svojimi pripombami, ki so zapisane celo pod črto, pa ustvarja različne vsebinske in strukturne plasti literarnega besedila, ki jih je sočasna literarna teorija poimenovala kot palimpsestnost, z izrazom torej, ki je opozarjal na večpomenskost in izrazito večplastnost. Odlika Kovičeve romaneskne pisave pa se odraža tudi v tem, da zna vse te živopisne zgodbene in poročevalske niti suvereno voditi in da kljub množici podatkov, prebliskov in zgodovinskih dejstev zgodbo zapisuje kot berljivo, napeto in privlačno čtivo.

Taka je tudi njegova pripovedna linija v poglavju *Velika vojna*, ki vihravega Franca kot frontnega junaka zanese v dolino Adiže, kjer se zaljubi v mlado in lepo Enrico. Zdaj nenadoma sklene, da se bo poročil, a nevestin oče poroke zaradi nepredvidljivih vojnih okoliščin ne dovoli. Franca kmalu pošljejo na novo vojno dolžnost in njegova prva nekoliko resnejša ljubezen je tako pravzaprav že končana. Zgodba o njem je tokrat oblikovana v bogatem knjižnem jeziku, v katerega pa pisatelj nevsiljivo vpleta tudi nekatere pogovorne izraze. Enako neopazno, mimogrede, je omenjena tudi zanimiva Frančeva trojezičnost, ki slika navzočnost več enakovrednih jezikov v življenju slovenskega človeka v tem času. Frančev materni jezik je tako slovenščina, jezik njegovega izobraževanja je obvezna nemščina, k obema pa se pridruži še jezik, ki se ga mora naučiti v vojni, to je italijanščina. Zanimiva je tudi njegova narodna neosveščenost – »Narodnosti Franc M. ni nosil ne v gumbnici ne za klobukom, zaradi nje se ni vznemirjal, ne mučil« –, s katero Kovič ne sledi več tradiciji slovenske proze, ki se je z oblikovanjem t. i. narodnih, slovensko zavednih

junakov venomer postavljal na nekakšne okope zoper tako ali drugačno nacionalno in jezikovno ogroženost. Bolj kot jezik in narod zanima Franca njegova v vojni ranjena noga, zaradi katere mora v bolnišnico, kjer je tudi večkrat operiran. Vojaška izkušnja je zanj končana, boji za severno mejo in ustanavljanje nove države SHS pa se lahko zaradi njega odvijajo ali pa tudi ne. On sam se za zgodovino ne zmeni več.

V tretjem poglavju postane Franc vinski prekupčevalec, eni ženski zaplodi sina in drugi domala sočasno hčer, se oženi z eno od obeh in postane nekoliko resnejši. Ko mu uspešna gostilna zaradi neugasle cigare nesrečno pogori, postaja njegovo življenje še bolj pritlehno, ujeta v obvezni delovni ritem, in še bolj povsakdanjeno. Boriti se mora za svoj obstoj. Sredi njegovih prizadevanj, popisanih z velikim smislom za podrobnosti, pa po pripovedni plati prihajajo do izraza še številni ljudski običaji s pokrajinskimi značilnostmi. Kovič v roman umešča denimo ženitvovanjske običaje in odlomke iz številnih posrečenih, živopisnih ljudskih pesmi. Tudi nadalje ostaja osrednja literarna oseba izvrstno oblikovan Franc M., ki od posteljnega junaka do stare panonske sablje predstavlja več različic istega jaza in simbolizira življenje slovenskega človeka, »ki je zgolj potekalo, ni pa nikamor peljalo«. Frančev svet se kot simbolna zgodba o preprostih ljudeh iz pisateljevega avtobiografskega spomina nikoli ni mogel sestaviti v uspešno zgodbo, ker Franc tako kot večina okrog njega »ni spadal med gospodarje in obvladovalce sveta«. Pisatelj namen je bil torej prikazati usodo vsakdanjika in mu dati mesto v prostoru in času. Kajti tako imenovane zgodovinske osebe (npr. Hitler), pripominja pripovedovalec, so s pripravljanjem zla in novih zločinov, ki so vodili v drugo svetovno vojno, za svojo javno podobo poskrbele kar same.

V zadnjem poglavju Hiša iz stare zaveze se ponovno oglasi avtobiografski pripovedovalec z začetka romana. Več kot deset let je minilo, odkar je v dolini Adiže in v Trenti iskal sled za postavami iz preteklosti. Avtobiografski spomin ga vrne na začetek druge svetovne vojne in v družinsko zgodbo, v kateri zdaj nastopa kot literarni lik tudi sam. Njegova starša sta bila učitelja v Poljčanah, na začetku vojne pa se je družina pred Nemci umaknila v materino rodno vas Hrastje Mota, kjer sta živela dedek in babica skupaj z nekaterimi strici in s tetami. Sem je prihajal tudi stric Franc s svojimi zgodbami, s katerimi se slepilno, da bi ušla svetu zunanjega nasilja, ob zimskih večerih obdaja vsa njegova širša družina. Kovičev roman postaja tako vse bolj tudi roman o rodu, ne le o nekem radoživem in posebnem posamezniku. V njem zaživi podoba cele polovice dvajsetega stoletja, zgodbo o njem pa podobno kot v Kranjčevih *Stricih* končujejo različne smrti. V tej rodbinski sagi, ki sega tudi v čas povojne slovenske socialistične preobrazbe vasi in odraža različne združne »norosti po ruskem vzorcu«, ostaja Franc M. še vedno zgolj opazovalec zgodovine, ne pa njen akter. Vidi vse zablode novih povojnih oblasti, a ga globlje ne prizadenejo. Vse do smrti ostaja tak, kakršen je vedno bil, namreč docela zaposlen le s svojim osebnim časom.

Roman *Pot v Trento* pisatelja Kajetana Koviča sodi vsekakor med vidne dosežke slovenske proze na prehodu v novo tisočletje. Vprašanje, ali se je s tem romanom avtor hotel ponorčevati tudi iz stare želje, da bi tudi Slovenci premgli tako imenovani veliki (zgodovinski, družinski) roman kot epopejo, ostaja pri tem odprto. *Pot v Trento* namreč dokazuje, da je snovi za tako delo v slovenski zgodovini lahko pre-

cej, da pa se pisateljski poskusi vedno znova raje odločajo za t. i. drobne zgodbe, ki se zdijo za življenje maloštevilnega slovenskega naroda bolj značilne in pisateljsko privlačne. O tem pričajo nenazadnje tudi avtorjevi številni poetiški razmisleki na začetku tega romana.

Kovičev kratek roman *Profesor domišljije* (1996) pa se odvija v predpotresnih mesecih leta 1895 v Ljubljani. Pripoveduje zgodbo o gospe Ursuli in njenih treh moških, možu Feliksu, ljubimcu Kristijanu in oboževalcu Jerneju Petriču. Petrič je oblikovan kot človek različnih jazov, vse od profesorja lepopisa do pesnika. V romanu zaživijo slike iz meščanskega življenja v predpotresni Ljubljani na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje. Koviča znova privlačijo drobne zgodbe o posameznih ljudeh, njihovih družinskih vezeh in poslih. Njegovi liki potujejo med Dunajem in Gorico, med Benetkami in Zagrebom, se srečujejo v salonih, hodijo drug k drugemu na večerje, igrajo tarok in biljard, vmes pa trgujejo in prekupčujejo ter prestajajo motnje v zakonskem in družinskem življenju. Pisatelj je s tem romanom oživil zgodbe iz življenja slovenskega meščanstva, za katerega je znano, da ga je povojna socialistična oblast zatajevala oz. ga razglašala za sebi sovražen družbeni sloj. Literatura z meščansko tematiko je veljala za nezaželeno in je ponovno zaživela šele v osemdesetih letih dvajsetega stoletja. V njej je ponovno vzcvetel pozabljeni svet trgovcev in konzulov, salonskih dam in njihovih šarmerjev, drobnih goljufov in drugih kukavičjih nakaz. V Kovičevem romanu je njihov svet z blagim humornim tonom prikazan kot svet različnih dogodljajev in prezvrhanih čustev, klovnijad in čajank, poslovnih glazur in lumpaškega vedenja. Pisatelj je z ironičnim veseljem posnel njihove smešne dialoge in vsakdanje pritlehnosti, znal je prisluhniti njihovim šalam in pesmim. S svojo prozo pa je dokazal tudi to, da je bil tak slovenski svet iz literature umetno izrinjen, saj je bil na začetku dvajsetega stoletja še kako živ in je tvoril živahen del nekdanjega srednjeevropskega življenja.

Pričujoči prispevek želi opozoriti na to, da smo Kajetana Koviča preveč in prepogosto navajeni opazovati »le« kot izjemnega pesnika, ki daje klasično ubrano lepoto, barvo in ton sodobni slovenski poeziji. Toda znamenita generacija štirih prodornih poetov (Kovič, Menart, Pavček in Zlobec) je očitno premogla ustvarjalce z več nadarjenostmi – ali kakor je (zase) nekoč navihano zapisal pred kratkim žal preminuli pesnik Janez Menart: »Pet talentov sem dobil, / dva zakopal, tri zapil«. Toda tisto, kar je vendarle ostalo, nadaljujmo v šali in tudi zares, pri pesniku Kajetanu Koviču zadošča, da ga lahko uvrstimo med najzanimivejše ustvarjalce slovenske pripovedne proze ob koncu dvajsetega stoletja.

Literatura

Glušič, Helga, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici 20. stoletja*. Slovenska matica: Ljubljana.

Štuhec, Miran, 1996: Pot v Trento. *Sodobnost* 1996/1–2.

Zadravec, Franc, 1997: *Slovenski roman 20. stoletja*. Pomurska založba: Murska Sobota.